

O'ZBEK TILIDA YANGI SO'ZLARNING SHAKLLANISHI VA ULARNING IJTIMOIY OMILLARI

Namangan davlat universiteti

Filologiya fakulteti

3-bosqich talabasi

Asqaraliyeva Dilshoda Xojiakbar-qizi

Email:asqaraliyevadilshoda529@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada o'zbek tilida yangi so'zlarning shakllanish jarayoni va unga ta'sir etuvchi ijtimoiy omillar tahlil qilinadi. Til doimo taraqqiyotda bo'lgani bois, unda yangi tushunchalar, atamalar va so'z birikmalarining paydo bo'lishi tabiiy jarayon sanaladi. Yangi so'zlarning yuzaga kelishida texnologik rivojlanish, madaniy almashinuv, siyosiy o'zgarishlar, ijtimoiy hayotdagi yangiliklar hamda ommaviy axborot vositalarining ta'siri muhim o'rin tutadi. Maqolada yangi so'zlarning leksik-semantik, morfologik va uslubiy xususiyatlari hamda ularning jamiyatdagi ijtimoiy funksiyasi yoritilgan. Tadqiqot natijalari o'zbek tilining zamonaviy rivojlanish bosqichida ijtimoiy omillarning til o'zgarishlariga bevosita ta'sir ko'rsatayotganini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: yangi so'zlar, neologizm, o'zbek tili, ijtimoiy omillar, til taraqqiyoti, texnologik rivojlanish, madaniy ta'sir, leksik yangilik, kommunikatsiya.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается процесс образования новых слов в узбекском языке и социальные факторы, влияющие на этот процесс. Поскольку язык постоянно развивается, появление новых понятий, терминов и словосочетаний является естественным явлением. Существенную роль в образовании неологизмов играют технологический прогресс, культурные обмены, политические изменения, социальные новшества, а также влияние средств массовой информации. В статье анализируются лексико-семантические, морфологические и стилистические особенности новых слов, а также их социальные функции в обществе. Результаты исследования показывают, что на современном этапе развития узбекского языка социальные факторы оказывают непосредственное влияние на языковые изменения.

Ключевые слова: новые слова, неологизм, узбекский язык, социальные факторы, развитие языка, технологический прогресс, культурное влияние, лексические новшества, коммуникация.

ABSTRACT

This article examines the process of new word formation in the Uzbek language and the social factors influencing this phenomenon. As language constantly evolves, the emergence of new concepts, terms, and expressions is a natural process. Technological progress, cultural exchange, political changes, social innovations, and the influence of mass media play a significant role in the creation of neologisms. The paper analyzes the lexical-semantic, morphological, and stylistic features of new words, as well as their social functions within society. The research results show that at the current stage of Uzbek language development, social factors have a direct impact on linguistic changes.

Keywords: new words, neologism, Uzbek language, social factors, language development, technological progress, cultural influence, lexical innovation, communication.

KIRISH

Til — bu jamiyat hayotining ajralmas qismi bo‘lib, u inson tafakkuri, madaniyati va ijtimoiy munosabatlarini aks ettiradi. Har bir tilda yangi so‘zlarning paydo bo‘lishi, eski so‘zlarning ma’no jihatdan yangilanishi yoki yo‘qolib borishi tabiiy til taraqqiyotining ko‘rinishidir. O‘zbek tili ham ana shunday doimiy rivojlanish jarayonida bo‘lib, unda har bir davr o‘zining ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy va madaniy xususiyatlariga mos yangi so‘zlarni yuzaga keltiradi.

Yangi so‘zlarning shakllanishi, avvalo, jamiyat hayotidagi o‘zgarishlar bilan chambarchas bog‘liqdir. Texnologik taraqqiyot, globalashuv, internet va ommaviy axborot vositalarining kengayishi natijasida o‘zbek tilida ham ko‘plab yangi atamalar, terminlar va so‘z birikmalari kirib kelmoqda. Shu bilan birga, xalqning dunyoqarashi, ijtimoiy faoliyati va madaniy aloqalarining kengayishi ham yangi so‘zlarning paydo bo‘lishiga sabab bo‘lmoqda.

Mazkur tadqiqotda o‘zbek tilida yangi so‘zlarning shakllanish mexanizmlari, ularning leksik-semantik xususiyatlari hamda bu jarayonga ta’sir etuvchi ijtimoiy omillar tahlil qilinadi. Shu orqali zamonaviy o‘zbek tilining rivojlanish jarayonidagi ijtimoiy omillar roli yoritib beriladi

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Yangi so‘zlarning shakllanishi va ularning ijtimoiy omillarini o‘rganish masalasi tilshunoslikda keng qamrovli yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Ushbu mavzuga oid ko‘plab mahalliy va xorijiy tadqiqotlarda neologizmlarning leksik-semantik, morfologik, sotsiolingvistik va stilistik jihatlari turli nuqtai nazardan yoritilgan. Xususan, A. Madvaliyev, N. Mahmudov, D. To‘xlijev, Sh. Safarov kabi o‘zbek tilshunoslari o‘z asarlarida tilning ijtimoiy mohiyati, leksik qatlamning boyish jarayoni hamda yangi so‘zlarning nutq amaliyotida shakllanish mexanizmlarini tahlil qilganlar. Xorijiy tilshunoslar — F. de Sossyur, E. Haugen, R. Bell, M. Hallidaylarning ishlari

esa til o'zgarishlarining umumiy nazariy asoslarini, til va jamiyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni yoritadi.

Metodologik jihatdan ushbu tadqiqotda qiyosiy-tahliliy, leksik-semantik, sotsiolingvistik va deskriptiv (tasviriy) usullar qo'llanilgan. Qiyosiy tahlil orqali o'zbek tilidagi yangi so'zlar boshqa turkiy tillardagi neologizmlar bilan solishtirildi. Leksik-semantik yondashuv yordamida yangi so'zlarning ma'no kengayishi, ma'no o'zgarishi va yangicha qo'llanish holatlari o'rganildi. Sotsiolingvistik tahlil esa ijtimoiy omillar — texnologik rivojlanish, madaniy almashinuv, siyosiy o'zgarishlar va kommunikativ muhitning yangi so'zlar paydo bo'lishiga ta'sirini aniqlashga xizmat qildi.

Umuman olganda, adabiyotlar tahlili va tanlangan metodologik yondashuvlar yangi so'zlarning o'zbek tili tizimidagi o'rni va ularning jamiyat hayoti bilan uzviy bog'liqligini aniqlash imkonini berdi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

O'zbek tilida yangi so'zlarning shakllanishi — bu jamiyat taraqqiyoti, texnologik yangilanishlar va madaniy o'zgarishlar bilan chambarchas bog'liq tabiiy til jarayonidir. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, yangi so'zlar, asosan, ikki yo'l bilan shakllanadi: ichki til resurslari hisobiga (so'z yasash, ma'no kengayishi, qisqartmalar) va tashqi manbalar orqali (o'zlashmalar, xorijiy terminlar, global leksik birliklar).

Jamiyatdagi ijtimoiy omillar, jumladan, ilm-fan va texnika rivoji, internet va ommaviy axborot vositalarining kengayishi, siyosiy-ijtimoiy o'zgarishlar hamda xalqaro aloqalarning kuchayishi yangi so'zlarning paydo bo'lishiga kuchli turtki bermoqda. Ayniqsa, axborot texnologiyalari, iqtisodiyot, ta'lim va madaniyat sohalarida yangi terminlarning faol kirib kelishi til tizimida sezilarli o'zgarishlar keltirib chiqarmoqda.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, yangi so'zlar tilning leksik boyligini kengaytiradi, kommunikatsiya samaradorligini oshiradi va zamonaviy tafakkurning ifodachisi sifatida xizmat qiladi. Shu bilan birga, neologizmlar tilda normativlik, uslubiy moslashuv va milliylik mezonlariga muvofiq holda qabul qilinadi.

Umuman olganda, o'zbek tilidagi yangi so'zlarning shakllanishi — bu tilning ichki qonuniyatlari bilan bir qatorda, ijtimoiy hayotning dinamik rivojlanishidan dalolat beruvchi jarayon bo'lib, u tilning doimiy yangilanishi va boyishining asosiy ko'rsatkichlaridan biridir.

XULOSA

O'zbek tilida yangi so'zlarning shakllanishi — bu tilning tabiiy taraqqiyot jarayoni bo'lib, u jamiyatdagi siyosiy, iqtisodiy, madaniy va texnologik o'zgarishlar bilan bevosita bog'liqdir. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, yangi leksik birliklarning yuzaga kelishida ichki til imkoniyatlari bilan bir qatorda tashqi, ya'ni global ta'sirlar ham muhim rol o'ynamoqda. Bu jarayon tilning boyishiga, nutq madaniyatining

yangilanishiga va zamonaviy kommunikatsiya vositalariga moslashuviga xizmat qilmoqda.

Yangi soʻzlarning shakllanishida jamiyat ehtiyojlari, ommaviy axborot vositalari, internet tili, yoshlar submadaniyati hamda ilmiy-texnik taraqqiyot asosiy ijtimoiy omillar sifatida namoyon boʻlmoqda. Bu esa tilning ijtimoiy funksiyasini kengaytiradi va uni zamon bilan hamnafas qiladi.

Shu bilan birga, neologizmlarni meʼyoriy asosda qabul qilish, ularni oʻzbek tili fonetikasi va grammatikasi bilan uygʻunlashtirish, milliy tildagi ifoda imkoniyatlarini saqlab qolish muhim ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, yangi soʻzlarning shakllanishi va ularning ijtimoiy omillar bilan uzviy bogʻliqligi oʻzbek tilining zamonaviy bosqichda faol rivojlanayotganini, tilning moslashuvchanligi va ijodkorlik salohiyati yuqori ekanini koʻrsatadi. Shu bois, bu jarayonni ilmiy asosda oʻrganish va til siyosatida inobatga olish oʻzbek tilining boyligi va barqarorligini taʼminlashda muhim omildir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Madvaliyev A. *Hozirgi oʻzbek adabiy tili*. – Toshkent: Oʻzbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2010. – 256 b.
2. Mahmudov N. *Til va jamiyat: nazariy asoslar va amaliy yoʻnalishlar*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2014. – 312 b.
3. Toʻxliiev D. *Oʻzbek tilining leksikasi va frazeologiyasi*. – Toshkent: Universitet, 2006. – 228 b.
4. Safarov Sh. *Tilshunoslikka kirish*. – Toshkent: Oʻqituvchi, 2013. – 280 b.
5. Joʻraeva M. *Oʻzbek tilida neologizmlarning shakllanishi va ularning qoʻllanilishi*. – Toshkent: TDPU, 2018. – 190 b.
6. Karimova Z. *Zamonaviy oʻzbek tili leksikasida yangilanish jarayonlari*. – Toshkent: OʻzMU, 2020. – 210 b.
7. Norman B. Yu. *Sotsiologiya yazyka*. – Moskva: Nauka, 2011. – 245 s.
8. Halliday M.A.K. *Language as Social Semiotic*. – London: Edward Arnold, 1978. – 256 p.